

200 DE ANI DE LA RĂSCOALA CONDUSĂ DE HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN

Noi aspecte ale afirmării conștiinței naționale a românilor în timpul răscoalei conduse de Horea

IOAN RANCA

Cercetarea variatelor forme de manifestare a conștiinței naționale a românilor, în timpul evenimentelor în fruntea cărora s-au aflat Horea, Cloșca și Crișan — preocupare prezentă într-o măsură apreciabilă și în istoriografia interbelică — a fost sugerată ca direcție de cercetare, după cel de-al II-lea război mondial, de academicianul Ștefan Pascu, îndemnându-l să referindu-se îndeosebi la adâncirea mai ales a cercetării „legăturilor cu caracter social-politic dintre răsculații din Transilvania și țărănimia din Moldova și Țara Românească”¹.

Aspecte populare ale afirmării acestei conștiințe avansate românești au constituit în urmă cu mai bine de un deceniu și jumătate o cercetare aparte². Reflexiile acestei conștiințe populare au fost însă mai puternic resimțite de cercurile conducătoare ale Transilvaniei, de Guvernul acesteia în special, de Oficiul Tricesimal al vânilor. Ele sînt reflectate de memoriile adresate monarhului de nobilimea de rang de aici, ocupînd sau nu funcții în instanțele judecătorești ale comitatelor și scaunelor în timpul răscoalei. De asemenea, pe baza celor cuprinse în actele de cercetare judiciară în timpul sau imediat după evenimente, întocmite de tablele continue judecătorești din comitatele Odorhei unit cu Scaunul Ciuc, Giurgeu și Casin și Tîrnava unit cu Scaunul Mureș, se poate argumenta opinia potrivit căreia, în zonele periferice ale răscoalei iobăgimea românească, trăind alături de iobagii sași, unguri sau secui, urzea mai mult ca oriunde, nu numai planuri de eliberare socială, dar mai ales de libertate națională.

★

Procesul de formare a statelor naționale începuse în centrul și răsăritul Europei cînd, pregătită și pornită din Munții Apuseni, răscoala lui Horea, avea

¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 52. Informația la obiect este reluată și mult augmentată de Ștefan Pascu, în *Făurirea Statului Național unitar Român, 1918*, I, Edit. Acad. R. S. România, București, 1983.

² I. Ranca, *Aspects de l'affirmation de la conscience nationale du peuple roumain pendant l'insurrection de Horea*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome VII, 1968, nr. 6, p. 916—930 și același, *Contribuții la studierea formării conștiinței naționale a românilor din Transilvania. Momentul răscoalei lui Horea*, în „Apulum” XIV, 1974, p. 251—267.

să pună în lumină o serie de aspecte naționale pe care, concomitent cu aspectul social, le-au evidențiat acțiunile iobagilor români. Departe de a fi o izbucnire spontană, întâmplătoare, răscoala lui Horea a constituit o manifestare fermă a iobăgumii române din Transilvania de a-și apăra dreptul la o viață lipsită de exploatare și de asuprire națională³, ceea ce, pe bună dreptate, justifică afirmația lui Karl Marx că „În 1784 un țaran cioban, în comitatul Zarendului, numit Horea, plănuiește eliberarea neamului său”⁴.

Desfășurându-se în timpul când acțiunile inițiate de elementele înaintate ale intelectualității și burgheziei românești în formare își concentrau atacul tot mai puternic pe linia cuceririi de drepturi și libertăți naționale, conturând postulatele recunoașterii națiunii române din Transilvania, care în cea mai mare parte a lor corespundeau și dorințelor maselor populare, era și firesc ca aceste mase să manifeste din ce în ce mai substanțial adeviziunea și sprijinul lor pentru acțiunile inițiate de burghezia progresistă.

Schimbările produse pe linia întăririi comunității economice românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca urmare a efectelor păcii de la Küciük-Kainargi (1774), impuneau înlocuirea culturii și ideologiei feudalo-clericale depășite, cu o nouă ideologie, a burgheziei în ascensiune, care își va afla o reflectare în ideologia iluministă a Școlii Ardelene. Răscoala lui Horea, pornită împotriva asupririi sociale și naționale ce se accentuase mai ales în ultimul veac, avea să se identifice ca scop cu ideologia Școlii Ardelene, atât pentru faptul că amândouă au loc în aceeași perioadă de timp, cât și pentru că militau fiecare pentru drepturile naționale și unitatea tuturor românilor⁵.

★

Ideea de a scoate Transilvania de sub supremația nobilimii maghiare s-a conturat încă de la început în concepția căpitanilor răscoalei. Îndelungatele peregrinări ale lui Horea la Viena, unde răzbate la Curtea imperială sau este primit ca egal între membrii unor societăți politice secrete, ca și faptul că a știut să câștige încrederea unui popor întreg, „în care toți românii din toată patria [...] ca într-un solitaru al cauzei națiunii române puneau și aveau toată nădejdea”⁶ încă înainte de răscoală, scot în evidență calitățile intelectuale remarcabile pentru acel timp ale conducătorului ei iscusit. Horea era, în sfârșit, omul care a conceput cel mai înaintat program politic al vremii nu numai din Transilvania⁷, dar și pe plan european. Realizarea unei asemenea idei-program nu o putem atribui masei țărănești, dar conducătorii ei trebuie s-o fi avut în vedere, când însuflețeau țărănimea la luptă. Așa se explică măsurile luate pe linia introducerii unei administrații favorabile răscoalei în teritoriile ce intrau sub controlul răsculaților. Pedepsirea și înlocuirea primarilor abuzivi începută în munți⁸ s-au generalizat tot mai mult și în celelalte teritorii răscolate. „Primul căpitan (Horea) începu îndată și un fel de organizare civilă a comunelor. În mai multe localități din domeniul de sus al Zlatnei, Horea institui primari și jurați noi”⁹. Există în

³ Ștefan Pascu, *Răscoala populară de la 1784*, în „Lupta de clasă”, nr. 12, 1964, p. 29.

⁴ *Însemnări despre români (Manuscrite inedite)* publicate de academicianul A. Oțetea și S. Schwann, Edit. Acad. R. S. România, București, 1964, p. 115.

⁵ Ștefan Pascu, *Horea, Schiță a portretului intelectual*, în „Magazin istoric” an. I, nr. 1, p. 57—58. Cf. *Monumenta tumulti Horeae*, interviu cu prof. univ. Ștefan Pascu, în „Tribuna”, nr. 32, VIII, 1967.

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Densușianu, *Revoluția lui Horea în Transilvania și Ungaria, 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*, București, 1884.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 121.

mase o dorință fermă de a o rupe cu trecutul și de a se organiza din nou. Chiar și plutașii din Partoș, care se înscriaseră grăniceri, s-au pus numaidecît în stare de libertate și nu mai voră să transporte sarea statului în Ungaria¹⁰.

Urmărind aplicarea ideii de a pune Transilvania sub controlul răsculaților, căpitani Cloșca și Crișan nu se sfiau să declare mulțimii, că după ce vor extermina pe toți nobilii unguri din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari pe care-i vor numi căpitani Horea și Cloșca¹¹. Aceeași idee era acreditată și de Horea, cînd afirma în fața mulțimilor răsculate din Mușca, „că de aici înainte nu se vor mai suferi în țară nici nobili, nici funcționari de-ai comitatului și de-ai domeniului“, ci „va mijloci dînsul să fie numiți alți funcționari“¹².

În ultimatumul către comitatul Hunedoarei, prima condiție de capitulare impusă de țărani taberei adverse a fost ca nobilimea să presteze jurămintul de credință, desigur prin aceasta înțelegîndu-se recunoașterea supremației românești în această parte a țării¹³. Același conținut îl vor fi avut și măsurile luate de cei ridicați la luptă în Zarand, de instaurare a supremației românești, de vreme ce, referindu-se la aceste „inovații“, magnații din Transilvania se plîng în memoriul lor adresat contelui Jankovits că (în) „Comitatul Zarandului ... astăzi domnește numai Horea cu rebelii săi și așa l-a închis de toate părțile că nimeni nu mai poate străbate acolo și nici nu mai există în comitatul acesta nici un fel de administrație ca și cînd n-ar mai ține de Transilvania“. Încă de la începutul răscoalei, afirmațiile țăranilor privind tendința de a domni singuri în Transilvania sînt prezente. În concepția răsculaților țelurile acțiunii lor prindeau, cu fiecare zi care trecea, contururi tot mai precise. Se știe că „Românii exterminaseră numai nobilimea dar nu poporul contribuabil“, iar soldații grăniceri mai adăugau că „peste două săptămîni Transilvania va fi toată a românilor“¹⁴.

Conștiința originii daco-romane a determinat țăranimea ridicată, cînd a trecut la împărțirea pămînturilor nobilimii, să aibă convingerea nestrămutată că țara a fost a strămoșilor lor și este a lor¹⁵. Era împămîntenită și avea rădăcini adînci în conștiința maselor ideea că „țara“ le aparține din moment ce, în anumite etape ale răscoalei nu se sfiau s-o afirme deschis. Țăranul Florea Cosma din Gîrbău, iobagul contelui Bethlen Gergely, îi spune nobilului Szentpáli: „e da jaba jupîne, pe voi nemeși, pe domnii unguri, ar trebui să vă scoată [...] din sat și din țara asta, că țara asta este a noastră, a voastră e țara ungurească și în scurtă vreme vă și scoatem noi de aici“¹⁶.

În plin avînt al mișcării, la 14 noiembrie 1784, Nemegeyi János, pretor în Aiud, el însuși nobil proprietar, într-o scrisoare trimisă tîrgumureșenilor subliniază mobilul spiritual și factorii care-l vehiculează, adică, mai precis, rolul intelectualității române din acel timp în întreținerea spiritului revoluționar, al preoțimii române mărunte de la sate, care „în multe cazuri s-a solidarizat cu răsculații. Acești preoți de la sate răspîndeau în același timp ideile eliberării naționale. Ei vorbeau țăranilor despre originea lor romană și faptul că ei sînt băștinași ai

¹⁰ *Ibidem*, p. 212.

¹¹ *Ibidem*, p. 230.

¹² *Ibidem*, p. 150.

¹³ *Ibidem*, p. 170 și n. 1.

¹⁴ *Ibidem*, p. 248 și n. 1 ([...] „post spatium duarum hebdomadarum Valachorum erit tota Transsylvania“).

¹⁵ *Ibidem*, p. 151.

¹⁶ *Ibidem*, p. 128; cf. D. Prodan, *Supplex Libellus Vallachorum*, Edit. Științifică, București, 1967, ed. a II-a, ediție nouă refăcută, p. 272.

țării (Transilvania) și că au fost asupriți și supuși cu forța, dar că a sosit timpul să arunce jugul“¹⁷.

Informându-se despre scopul răscoalei, nobilimea urzește și întrețese o corespondență fără precedent în istoria ei. Avînd știință de condițiile armistițiului de la Deva, nobilii își comunică unul altuia țelul declarat al răzvrătiților, pericolul virtual, peste tot același, nimicirea nobilimii maghiare¹⁸. În toate documentele cu privire la această aprigă înfruntare de clasă ideea desființării nobilimii este prezentă. Nobilimea însemna legislația ungurească medievală vătămătoare pentru românii din Transilvania.

Scrisoarea Tablei continue a Comitatului Tîrnava unit cu Scaunul Ciuc-Giurgeu și Casin, din 16 noiembrie 1784, exprima cît se poate de limpede teama clasei dominante și convingerile românilor. „Știrea este clară că (românii) s-au conjurat în așa fel împotriva unгурilor (înțelege nobililor — n.n.) [...] ca pe toți să-i extirpe și să-i pustiască dacă e posibil, căpeteniile lor făcîndu-i să creadă că Transilvania fiind a lor din vechime să o ia în stăpînire“¹⁹. Că acesta era în realitate și scopul căpeteniilor lor, rezultă și din faptul că cel de al treilea comandant revoluționar, Crișan, cu ocazia dizolvării taberei din Zarand, formulează printre cererile răsculaților condiția ca „Românii să nu mai fie iobagi și nici un unгур (nobil — n.n.) să nu mai domnească în Transilvania“²⁰.

Nenumărate memorii înaintate Guberniului de nobilimea înspăimîntată ne permit astăzi să reconstituim în bună măsură atmosfera epocii. Astfel, în memoriul adresat comisiei contelui Jankovits, magnații ardeleni vor să pareze afirmațiile românilor cu privire la dreptul lor străvechi asupra Transilvaniei. În acest scop, ei afirmă că „Părinții noștri venind din Sciția au cucerit cu arme victorioase și cu singele lor această scumpă patrie“ și „după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat astăzi împotriva noastră, dînșii au domnit liniștiți peste ei, ținîndu-i întotdeauna într-o aspră disciplină“²¹. Opinia magnaților despre originea și vechimea românilor, despre regimul „de aspră disciplină“ administrat românilor, spusă sub imperiul evenimentelor se apropie de adevărul istoric, dar urmărea să cîștige simpatia comisiei contelui Jankovits.

Nobilimea uzează de scopurile declarate de români în memoriile prin care ea cerea Guberniului și Curții libertatea de a se răzbuna. În memoriul adresat contelui Jankovits nobilimea comitatului Alba de Jos își motiva astfel dorința de înăbușire a luptei românilor : „Din toate acestea este evident că scopul lor mai înalt a fost stîrpirea națiunii noastre și a religiilor recunoscute în țară și în modul acesta dînșii voiau să aducă țara în mina altei puteri“²².

Nu știm în mina cărei puteri urma să fie dusă Transilvania pentru că memoriile n-o spun. Desigur că nu în mina Imperiului Otoman sau a Rusiei țariste, deși au circulat și asemenea versiuni. Se pare că nobilimea se temea de vecinătatea celorlalte țări românești. Așa spre exemplu, la 23 noiembrie 1784

¹⁷ I. Ranca, *loc. cit.*, p. 254.

¹⁸ Cf. opiniile istoricului maghiar T. Toth Zoltán, în lucrarea *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, București, 1955, p. 157, într-un amplu studiu închinat frămîntărilor motilor din Munții Apuseni, „Căci, după cum nobilul maghiar era întruchiparea feudalismului asupritor, tot astfel, iobagul român cu religia lui ortodoxă, fără de care nobilul maghiar nu se poate închipui pe sine însuși, era întruchiparea celeilalte clase de bază a feudalismului, a țărănimii“. Mobilul spiritual al mișcărilor revoluționare era după același istoric „Condiția lor de iobagi, romanitatea lor și religia lor ortodoxă, iată cei trei factori care s-au împletit în conștiința răsculaților, constituind un tot organic“.

¹⁹ I. Ranca, *loc. cit.*, p. 259.

²⁰ N. Densușianu, *loc. cit.*, p. 150, n. 1.

²¹ *Ibidem*, p. 357.

²² *Ibidem*, p. 348.

membrii Consiliului gubernial, în ședința Guberniului, vorbind despre mărirea ariei luptelor afirmau că „Și locuitorii din Banat comit violențe și astfel de incidente sînt de temut și din învecinata Țară Românească”²³.

Baronul Brukhenthal, Guvernatorul Transilvaniei, primul care a sesizat pericolul național al răscoalei lui Horea pentru imperiu și clasa dominantă, într-o scrisoare intimă adresată împăratului arăta „că mulți iobagi, mai cu seamă români chiar și în ținuturile liniștite și cele mai îndepărtate de teatrul revoluției își îndreptau atențiunea asupra succesului revoluției [...] căci dacă vor ține tulburările acestea pînă la primăvara viitoare — scriau nobilii din comitatul Hunedoara într-un memoriu — atunci vor lua parte pe întrecute și românii din celelalte părți ale principatului care ascultă cu cea mai mare supunere toate cîte li se spun în numele religiei și a naționalității. Apoi, afară de românii din Transilvania, cît e de mare încă numărul lor, în Banat, în Țara Românească, incidente sînt de temut și în învecinata Țară Românească”²³, Moldova și în tot Iliricul”²⁴.

Se cunosc și alte surse guberniale care exprimau deslușit temeri despre iminența sosirii sau cel puțin a așteptării de către cetele de răsculați a unor ajutoare înarmate din Moldova și Țara Românească²⁵.

Cercetările întreprinse în arhivele interne și externe în ultimele două decenii au pus în evidență unele aspecte ale ecoului pe care l-a avut răscoala lui Horea în Muntenia. Astfel, un document mai amplu provenind dintr-o arhivă familială, datat 9 februarie 1785, deci la puțin timp după înăbușirea răscoalei propriu-zise, elucidează influența mării ridicări din Transilvania în țara soră²⁶.

Alexius Lajos, semnatarul scrisorii la care ne referim, scria din Brașov comitelui suprem al comitatului Trei Scaune, Halmágy István, că recent, dintr-o discuție avută în Gheorgheni cu tricesimatorul de aici (șeful punctului de vamă cu Moldova pe relația Bicaz), a fost informat despre unele răscoale în zona Banska-Bistrița din Slovacia. Din aceeași relatare însă rezultă că „și în Țara Românească ar fi avut loc adunări ale unor mari mulțimi de oameni fără căpății, care au adus pe boierii de acolo într-o oarecare stare de spaimă, încît dacă nu s-ar fi îngrozit de faptele românilor ardeleni răsculați, intenționau să se refugieze la noi”²⁷ (în Transilvania). Din acest scurt pasaj al scrisorii se desprind cel puțin trei concluzii: întâi, ecoul răscoalei conduse de Horea s-a răspîndit pînă în Slovacia, în al doilea rînd, că boierii din Țara Românească înspăimîntați de spiritul combativ al mulțimii oprimate ar fi dorit să se refugieze în Transilvania și, în sfîrșit, în Muntenia era cunoscută evoluția evenimentelor din Transilvania, dar regimul politic fanariot, prin măsurile luate, a preîntîmpinat și acolo răscularea. „[...] Acest fapt este excelent reflectat de o scrisoare din Aiud, din 14 ianuarie 1785, trimisă la Sighet în care expeditorul, după ce redă modul prinderii lui Horea și Cloșca, cît și starea Marelui Principat după înfrîngerea revoluției, menționează că «În Țara Românească și românii ar fi pornit spre Transilvania cam vre-o 8000, dar domnitorul (Vajda), luînd seama, a nimicit răscoala»”²⁸.

²³ *Izvoarele Răscoalei lui Horea*, sub redacția Acad. prof. Ștefan Pascu, *Seria B. Izvoare narative*, vol. II, 1786—1860, Edit. Acad. R. S. România, București, 1983, p. 143.

²⁴ I. Ranca, *loc. cit.*, p. 265.

²⁵ Ștefan Pascu, *loc. cit.*, p. 67—68.

²⁶ I. Ranca, *loc. cit.*, p. 261.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ M.O.L. Budapest Keglevich csatád 32 csomo 1 fejtet 69 lap. (Arhivele Naționale Ungare, Budapesta, fond fam. Keglevich, pach. 32, paragr. 1, fila 69). „Oláh Országba Oláhokis be, indultak volt Erdely fele mint egy 8000- en de a Vajda eszreveren a Tumúltust le kazapaltata öket“.

Tendința de generalizare rapidă a răscoalei în întregul Mare Principat a constituit un alt motiv de teamă a nobilimii. Într-unul din memoriile ei, această tendință și amploarea participării românilor la răscoală au fost formulate în expresia „Cîte sate românești — ațiția Horea sint“. Realitatea era însă că tocmai cînd în Munții Apuseni răscoala se stinge sugrumată de eforturile nobilimii și ale autorităților, de armistiții, pe culmi îndepărtate mult de epicentrul ei se aprindeau vîlvătăile speranței în victoria luptei de eliberare socială și națională a iobăgimii române, care nu dădea crezare știrilor despre înfrîngerea mișcării și aștepta sosirea cetelor răsculaților. Numai așa se poate explica afirmarea demnă și îndrăzneată a iobăgimii din partea estică a comitatului Tîrnava unit cu Scaunul Mureș și din comitatul Odorhei.

Căutînd vinovații ridicărilor abia stinse de pe Tîrnave, autoritățile comitatului efectuează întinse audieri de martori, unele din ele depășind cifra de 300 de persoane.

Într-o asemenea anchetă, din 10—13 ianuarie 1785, efectuată în satele Cioc, înglobat comunei Trei Sate, și Fintînele — unde iobagii români erau încă atunci constituiți în puternice comunități — se menționează că un oarecare „Máthé János a auzit tot de la iobagul Oláh János că a spus : Într-adevăr, vecine, în curînd va fi din această țară, Țară Românească. Aceasta mi-a spus-o acum un an“²⁹.

Mult asemănătoare cu alte declarații similare din zone mai îndepărtate sint cele legate de conștiința populară a existenței dintotdeauna, a continuității românilor în aceste zone și a faptului că nemeșii unguri au venit tîrziu pe aceste meleaguri. Așa de exemplu, iobagul Kovács Ladislau îl denunță la audierea de martori, pe consăteanul său Taristnyés András, care s-ar fi adresat nemeșilor unguri cu următoarele cuvînte : „așteptați, numai nemeșilor că veți fi siliți să plecați“³⁰.

În alte cazuri Lázár János din Ivănești a fost acuzat că ar fi spus : „ar fi timpul ca românii să se încerce (în luptă) cu nemeșii și care ies înfrînți să plece, că și odinioară au locuit românii pe acest pămînt“³¹, iar iobagul Kovács Sigismund : „am auzit de la morarul Todor din Cioc că a afirmat că și el are încredere că va scăpa de iobăgie, fiindcă românii fac acum ce vor“³².

În consens cu temerea față de tendințele de eliberare și de unire ale românilor exprimată de nobilime în felurite chipuri și ocazii, ne apare punctul de vedere al iobăgimii în legătură cu perspectiva luptei în curs de desfășurare. Astfel, iobagul Szöcs Györy din Fintînele, într-o discuție cu alții se întreba : „acum s-au ridicat numai o parte a românilor și totuși nemeșii se tem [...] ce vor face oare, cînd se vor răscula toți ?“³³.

Intensitatea manifestărilor de acest fel nu l-a lăsat indiferent, chiar după aproape opt decenii de la eveniment pe Benkő Károly, primul istoriograf modern al orașului Tîrgu Mureș, care, în anul 1862, sublinia astfel scopul mării ridicări a românilor din 1784 : „În acest an începîndu-se conscripția persoanelor, românii din Zarand au sperat că prin aceasta, devenind grăniceri, se vor elibera de iobăgie ; înșelîndu-se însă, au urzit planul ca pînă la 15 mai 1785 să răscoale pe toți românii din Ardeal, să stîrpească nobilimea și săsimea (patriciatul), să impună cu forța religia ortodoxă și să unească Ardealul cu Țara Românească“³⁴.

²⁹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. II, Edit. științifică, București, 1979, p. 321. Ideea exprimată în felurite chipuri apare și în alte memorii ale nobilimii. *Ibidem*, p. 311, 313.

³⁰ I. Ranca, *loc. cit.*, p. 264.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

O serie de izvoare analizate recent ne relevă că o stare puternică de revoltă s-a creat și în comitatul Odorhei. Astfel, din datele cuprinse în protocolul deschis la 12 noiembrie 1785³⁵ rezultă că la Nicolești, sat la sud de Odorhei, s-a identificat un focar de agitație la răscoală. De pildă, cu prilejul audierilor de martori, preotul reformat Biro András a declarat că venind la el Molnár János și aducînd vorba despre răscoală, la afirmația gazdei că răscoala nu e cu voia împăratului, Molnár a răspuns: „Eu vă cred părinte și nu mă mir de zgomotul atît de mare (în legătură cu răscoala), că și judele nostru Bucur și cumnatul său Comșa cu fratele lui Keresztes Ștefan și cu judele de acum sînt pregătiți, procurîndu-și și cai, și s-au pronunțat că numai să vină (răsculații), că și el s-ar amesteca printre ei“³⁶.

Ascultarea martorilor evidențiază existența unui nucleu gata de răzvrătire la Nicolești, pregătit cu cele necesare. Devenind acuzat ca urmare a discuțiilor, Molnár János declară la anchetă deschis și fără a fi schingiuit că „venind vorba la locuința domnului părinte reformat din Vasileni despre agitația de acum, i-am spus domniei sale că și Bucur, cînd împlăteam în sură, a spus că și el ar putea să stea împotriva printre cei opuși dacă așa ar sta lucrurile“.

Martorul Comșa Juon relatează că venind duminica la Odorhei împreună cu cumnatul său Bucur a adăstaț la biserică, la protopopul lor. Acolo au prinzit și fiind de față morarul Miklos din Mugeni l-au întrebat ce știri mai sînt pe la călugării baziliți din vale, la care morarul a răspuns, că a auzit că pe Mureș se agită românii. Keresztes Bucur, judele domeniului din localitate, în schimb, recunoștea că pe vremea împlătului orzului, cînd a auzit că pandurii comitatului au fost încartiruiți la Homorod, i-ar fi îndemnat pe ceilalți: „împlățiți numai cu spor, că v-ar place ca orzul să fie al vostru și nu al altora!“³⁷.

Un caz mai temerar și leșit din comun l-a constituit atitudinea fățiș favorabilă răscoalei afișată de morarul Stoica Mihai din Sîncrai, la 7 decembrie 1784. Potrivit martorului Hadnagy János de Cădaci, „morarul din Sîncrai care ține moara domnului Sebestyen, ajungîndu-mă din urmă pe mine și pe tătăișa pe rîtul lui Vay a zis: „Sînt multe știri rele. Dar de i-ar aduce dumnezeu (pe răsculați) în aceste păduri din împrejurimi că mulți «traistă goală» așteaptă aceasta“.

Ceea ce este însă deosebit de semnificativ pentru conștiința națională în afirmația morarului Stoica din Sîncrai se află în partea finală a afirmației sale: „Unguru să plece în Scîția căci acesta este pămîntul românului“³⁸.

A doua zi, la 8 decembrie 1784, al doilea martor, văduva lui Balási András de Beclean numită Hadnagy Anna, de 34 ani, întărește cu o declarație asemănătoare acuzația precedentă³⁹.

Pentru a nu da amploare cazului instanța îl condamnă pe Stoica să suporte 40 de lovituri de băț.

După cum se poate observa, românii din Transilvania știindu-se autohtoni pe acest pămînt, în acele împrejurări de mare tensiune și-au afirmat convingerile întemeiate pe istorie cu privire la originea lor și au sperat în egalitatea cu „națiunile privilegiate“, dar mai puțin numeroase decît ei, și în eliberarea socială și națională.

Tot în ziua de 8 decembrie a fost condamnat și Kovács János de Teleac la pedeapsa cu aplicarea a 45 de bețe, deoarece a susținut în fața pretoriului comi-

³⁵ Arh. St. Tg. Mureș, fond Primăria orașului Tîrgu Mureș.

³⁶ Arh. St. Miercurea Ciuc, fond Scaun Ciuc. Acte nenumerotate (Protocolul judiciar pe perioada 12 noiembrie 1784—1 februarie 1784 — 44 file) și M.O.L. Budapesta, Gub. Trans. (în Pol.) nr. 4011, 5581 și 6826/1784 (Anchete în Comitatul Odorhei pentru depistarea celor care trec frecvent în Moldova).

³⁷ Ibidem, f. 8.

³⁸ Ibidem, f. 9.

³⁹ Ibidem.

tatului, în Odorhei, că „n-ar prea crede ca românii să aibă intenții rele (ci) numai (pe) aici se agită nemeșii“⁴⁰.

Știrile despre evoluția răscoalei în Munții Apuseni, cu exagerări și denaturări inerente, au pătruns totuși și în această zonă prin mesageri dintre care doi, Cadar Josif din Turia, Comitatul Trei Scaune, și Mihaicu Petru din Satul Mare, comitatul Odorhei, și-au recunoscut singuri misiunile ce le-au fost încredințate.

Încă de la 24 noiembrie 1784, la casa pretorială din Odorhei se organizează cercetarea judiciară a bătrînului român din Satul Mare, din apropierea târgului Odorhei, Mihaicu sau Mihalcu Petru. Audierea martorilor în această cercetare a fost prezidată de Antonius Sándor de Csik Madefalva, pe baza statutului grăniceresc pedestru⁴¹. În 29 noiembrie Szilágyi Ferenc din Beclean (azi înglobat municipiului Odorheiu Secuiesc), iobagul lui Török Elek, relatează că în urmă cu o săptămînă, într-o simbătă seara, pe cînd se întorcea spre casă de la Odorhei, „în satul Beclean, în dreptul Văii Csere m-a ajuns din urmă mergînd călare, Mihaicu Petru, românul bătrîn din Satul Mare. Întrebîndu-l de unde vine mi-a zis: «Eu am umblat pe lîngă Tîrnăvă pînă acolo unde acestea se contopesc în una singură (Blaj) și încă și mai în jos de acest loc, cu încă două zile de mers». Continuîndu-ne drumul l-am întrebat ce știri mai sînt acolo în jos, fiindcă pe aici sînt destul de rele, dacă (răsculații) nu se opăcesc și nu pier. La care Mihaicu a răspuns: «Că în aceea n-a pierit nici unul și nici nu pier fiindcă sînt în lagăr. Husarii însă chiar dacă-i atacă nu-i vatămă fiindcă puștile li-s încărcate cu rumeguș». Călătorind mai departe — declară martorul Szilágyi înainte de a se fi despărțit unul de celălalt — Mihaicu ar mai fi zis bătîndu-și pieptul, că «el e om însemnat, mai mult nu îndrăznește să spună, fiindcă el este curier episcopesc (și) umblă în treburi episcopești»⁴². Descosîndu-l mai departe pe Mihaicu, tovarășul său de drum a mai aflat că e nemulțumit de situația lui juridică de jeler sau de iobag și că în contextul evenimentelor în curs nu va admite ca să plătească și dare și să slujească și la stăpîn, dar el (în orice caz) nu va lupta alături de domnul său, în aceeași tabără cu el, ci va fi ce va fi. Martorul remarcă în finalul depozițiilor sale că, e drept, Mihaicu era puțin băut. Încheindu-se cercetarea lui Mihaicu abia la 9 decembrie 1784, la confruntare acesta recunoaște în parte vorbele incriminate după care este eliberat pe cheazăsie.

În aceleași zile a fost reținut pentru cercetări și preotul neunit din Paloș, Popa Dumitru, pentru că avea un pașaport eliberat de către o autoritate dintr-un alt comitat decît cel în care domiciliă. Ce anume îl va fi îndemnat să-și colinde parohia răsfiată prin satele secuiești, chiar în timpul evenimentelor din Munții Apuseni nu putem ști. În orice caz, rezultă din ancheta la care a fost supus că-și întindea autoritatea, păstorindu-i pe românii neuniți din Satu Nou, Ocland, Crăciunești, Merești, Ionești și altele și că-i vizita destul de des.

În cealaltă extremitate a comitatului Odorhei, în fostul scaun filial Giurgeu, anchetele întreprinse din ordinul Guvernului în satele de pe granița cu Moldova au pus, de asemenea, în evidență o marcată atitudine favorabilă răscoalei. Ordinul Tablei comitatului, de strîngere a armelor de la țărănimea dependentă, a dat la iveală în această zonă numărul lor mare. Numai în plasa Ditrău-Subcetate aflată în cercul Giurgeului, vicecomitele Boros Elek a confiscat în lunile decembrie 1784 și ianuarie 1785, din satele Ditrău, Lăzarea, Joseni, Subcetate, Sărmaș și Bilbor 93 de flinte, 18 pistoale și o carabină, bună parte din ele provenite din Moldova și Țara Românească.

⁴⁰ Arh. St. Miercurea Ciuc, loc. cit.

⁴¹ Ibidem.

Un oarecare Gheorghe Ciocan, propagator al unui ipotetic ajutor din Moldova, iobag al familiei Tûri din Scaunul Giurgeu, a fost arestat la 31 decembrie 1784 pe baza statutului militar în vigoare, în zona militarizată grănicerească din secuime. Arestarea lui ne facilitează mult înțelegerea tensiunii ce domnea în fostele scaune secuiești în timpul evenimentelor din 1784.

Prețutindeni în Transilvania sosirea cetelor răsculaților era considerată ca salvatoare și, îndeosebi, eliberatoare din iobăgie. Informația oferită de izvoarele pe care se întemeiază cele scrise aici atestă că, mai ales în regiunile unde populația românească locuia împreună cu unguri, secui sau cu sași, dorința acesteia de a vedea sosite cât mai grabnic cetele răsculaților era mai vie ca oriunde. Explicația faptului poate fi căutată în diferențele de tratament ce se aplicau iobăgimii românești în comparație cu iobăgimea, mai redusă numeric, a națiunilor privilegiate sau concesiile ce li se făceau acestora de stăpînii de pămînt sau administratorii și reprezentanții lor, ei înșiși unguri, secui sau sași⁴².

În acest context trebuie interpretate și afirmațiile lui Gheorghe Ciocan din scaunul Giurgeu, încurajat de evenimentele în curs, de care nu era desigur străin.

Încheta lui Gheorghe Ciocan n-a dat însă amploare și nici n-a pus în valoare lor reală relatările făcute de el diferiților interlocutori deveniți martori, cu toții armeni înstăriți, mai ales negustori, din târgușorul de pe atunci al Gheorghenilor, reședința fostului scaun filial Giurgeu.

Afirmațiile lui Gheorghe Ciocan oferă istoricului o ipoteză de lucru, deloc neglijabilă în împrejurările în care ele se coroborează cu știri consulare, despre un ajutor așteptat de Horea de la celelalte două Țări Române.

Activitatea lui Gheorghe Ciocan a atras atenția comisarilor trimiși de Tabla comitatului Odorhei să închidă granița, să zădărnicească traficul cu Moldova și să confiște de la populație armele de orice fel. Rezultă că, încercînd să împrumute 200 de taleri (sumă importantă atunci) de la Marton János din Gheorgheni și fiind refuzat, Gheorghe Ciocan îi răspunde: „Lasă, lasă (numai) cînd m-oi întoarce eu aici cu moldovenii și voi merge la casa-ți, o să ai tu atunci bani destui și n-o să mai spui că n-ai taleri“. Suspectă în sine este însăși suma cerută împrumut, iar afirmația sosirii lui aici cu moldovenii nu lasă loc dubiului privind intenția trecerii graniței în Moldova, de unde spera să sosească însoțit de moldoveni⁴³. Este în această afirmație exact miezul temerilor exprimate de autorități.

Armenii Andreas Vetány și David Keresztes din Gheorgheni, martori și ei în procesul lui Gheorghe Ciocan, afirmau la audiere că acuzatul ar fi spus în toamna anului 1784, în mai multe împrejurări „Așteptați numai să vină primăvara că voi avea eu atunci bani destui“. Afirmația pare să confirme pe deplin planul inițial al lui Horea, de a porni răscoala în primăvara anului 1785, dacă n-ar fi intervenit incidentul de la Curechiu.

Cunoscînd și cazul renumitului mesager Cadar Iosif din Turia⁴⁴, condamnat la moarte aidoma lui Horea, credem că acțiunile de pe granița cu Moldova n-au fost deloc întâmplătoare, ci au existat legături ale românilor din secuime cu întreaga conducere centrală din Munții Apuseni de vreme ce, la același interogatoriu, Gheorghe Ciocan a afirmat: „pînă acum a fost Horea popă, dar de acum, la primăvară Ciocan Gheorghe va fi căpitanul Horea⁴⁵“.

⁴² I. Ranca, *loc. cit.*, p. 263.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*; I. Ranca, L. Moldovan, *Contribuții privind răspîndirea răscoalei lui Horea în partea centrală și răsăriteană a Transilvaniei*, în „Studii“, Revistă de istorie, tomul 21, nr. 2, 1968, p. 280.

⁴⁵ I. Ranca, *loc. cit.*, p. 263.

Pentru legături strînse cu Moldova dovedite de Gheorghe Ciocan pledează și acuzația pe care i-a adus-o martorul armean Keresztes Péter refuzîndu-i împrumutul cerut, Ciocan îl amenințase astfel : „așteaptă numai că voi avea eu bani, dacă te-oi strînge un pic mai bine la Putna“. Se vede bine că depozițiile martorilor în procesul lui Gheorghe Ciocan au fost, potrivit practicii judiciare vechi, ajustate intereselor politice. Găsim între actele acestui proces ce trebuia să facă vilvă în întregul imperiu și despre care trebuie să fi luat cunoștință însăși comisia Jankovits o sentință complet deplasată și anume : Gheorghe Ciocan a fost socotit alienat mintal și eliberat pe cheazășie. Opinia noastră este că Gheorghe Ciocan avea legături normale cu negustorii armeni, care însă, în situația tulbure provocată de luptele sociale și naționale, s-au abținut să-l împrumute cu o asemenea sumă de bani.

Ceea ce este important în analiza de mai sus este faptul că iobăgimea română și din afara perimetrului luptelor era trează și înarmată așteptînd sosirea cetelor răsculașilor spre a li se alătura. Formele de manifestare a conștiinței naționale a românilor, amploarea și largă lor răspîndire și la românii ce trăiau în scaunele secuiești, dovedesc dorința de a răsturna din temelii orînduirea socială și regimul politic din Principaț și de unire a Transilvaniei cu celelalte Țări Române.

R É S U M É

Préparée et déclanchée dans les Carpates Occidentaux, la révolte de Horea devra dévoiler toute une série d'aspects nationaux que l'action des serfs roumains les a mis en évidence en même temps que les questions sociales. Loin d'être un déchainement fortuit, spontané, elle s'avéra une prise de position ferme des Roumains de Transylvanie contre l'exploitation sociale et l'oppression nationale.

Ce grand soulèvement s'identifie par son but avec l'idéologie de l'École Transylvane (Școala Ardeleană) non seulement parce qu'ils coïncidèrent dans le temps, mais aussi parce qu'ils militèrent chacun de son côté pour les droits nationaux et pour l'unité de tous les Roumains. La conscience de l'origine commune, daco-romaine, des Roumains inspirait aux paysans révoltés qui se partageaient les terres de la noblesse la conviction qu'ils agissaient ainsi dans le pays de leurs aïeux, c'est à dire dans leur propre pays.

Les nouveaux documents présentés et interprétés brièvement par l'auteur témoignent sans aucun doute de la conscience nationale propre aux Roumains de toute la Transylvanie.

P R É C I S

Prepared in and started from the Apusenî Mountains, Horea's uprising brings forward the socio-national aspects of the Romanian serfs action. The uprising, far from being an accidental outbreak, constituted a firm action of the Romanians in Transylvania against social exploitation and national oppression.

The great uprising had the same aim as the ideology of *The Transylvanian School* (Școala Ardeleană) since both of them took place in the same period of time and both of them militated in favour of the national rights and the unity of all the Romanians.

The Romanians consciousness of common Daco-Roman origin has enabled the insurgents, when they began to parcel the nobility lands, to have the conviction that their country has been of their ancestors and was theirs too.